

INELE SIGILARE MEDIEVALE DIN DOBROGEA CENTRALĂ (SEC. XVII–XVIII)

Cristina ANTON MANEA

Inelele pe care le vom prezenta în rândurile ce urmează au reprezentat descoperiri întâmplătoare făcute la Ester sau în împrejurimile acestei localități din Dobrogea centrală. Amprentele sigilare au fost prelevate după inele descoperite în aceeași zonă și obținute prin bunăvoința posesorilor lor.

Inele descoperite la Ester:

1. Piesă de la care s-a păstrat numai scaunul sigilar, oval, gravat cu o inscripție în turcă-osmană într-un decor vegetal fin trasat; acesta a fost sudat pe veriga acum lipsă. (argint inv.nr. 64658, Dsigiliului = 19/13,3).

2. Veriga din bandă închisă, ușor deformată, pe care a fost sudată o pastilă metalică hașurată; deasupra a fost gravat un romb neted, la care au fost trasate liniile diagonalelor și medianelor. (aliaj de argint cu cupru inv.nr. 64717, Dverigii = 21,7mm, Dsigiliului = 14,6).

3. Veriga convexă pe porțiunea exterioară și plată în interior, cu o contragreutate profilată ușor și închisă cu o pastilă de metal dreptunghiulară cu colțurile tăiate și marcate cu câte o proeminență ca o perlă metalică. Pe suprafața hașurată cu caneluri a sigiliului a fost gravat un

hexagon neted cu un motiv floral în mijloc care reprezintă de fapt o inscripție turco-osmană (bronz, inv.nr. 64718, $\hat{I}$ = 24,5mm, Dverigii = 23mm, Dsigiliului = 15,4/12,8)

4. Inel cu veriga din bandă închisă de o pastilă metalică ovală, neglijent turnată, tăiată pe revers de câteva linii. Scaunul sigilar gravat neglijent reprezintă într-un cadru oval linii întretăiate, probabil câteva litere greu de descifrat (aliaj de argint și cupru inv.nr. 64719, $\hat{I}$ = 22,7 mm, D = 22,2mm, Dscaunului sigilar = 18,3/15,8 mm).

5. Veriga plată, închisă cu o pastilă metalică ovală, neglijentă, gravată cu hașuri, despărțite la mijloc printr-un mănunchi de linii perpendiculare (aliaj de argint și cupru, inv. nr. 64720, $\hat{I}$ =22mm, D=20mm, Dscaunului sigilar=16/18).

6. Verigă din bandă plată cu contragreutate profilată, închisă de o pastilă metalică octogonală pe care a fost gravată o pasăre stilizată (bronz, inv.nr. 64721, $\hat{I}$ verigii=25,7mm, Dverigii=22,5mm, Dsigiliului=15,3/13,4).

7. Verigă din bară subțire, închisă de o pastilă metalică ovală, hașurată, peste care a fost gravat un octogon cu laturile rotunjite în care se înscrie o cruce (bronz, inv.nr. 64722, $\hat{I}$ =21mm, D=20mm, Dsigiliului=11/14,3).

8. Verigă plată cu contragreutate, evazată în dreptul scaunului sigilar octogonal, împărțit prin gravare în trei registre pe care este o inscripție în negativ: +PETΩ/MHCTEΛ/KO (aliaj de argint și cupru, inv.nr.6574, Î = 25,3 mm, D = 24,8 mm, Dsigiliu = 15/15,5).

9. Fragment de verigă din bară plată evazată pentru a forma un scaun sigilar octogonal alungit; sigiliul, împărțit în două registre, reprezintă, pe cel superior, hașurat prin incizii, două triunghiuri incluse, iar pe cel inferior o inscripție ilizibilă (bronz, fn¹, Îsigiliu=16,7, Lsigiliu=12,3).

10. S-a păstrat numai pastila metalică, mică, circulară, formată prin înălțarea verigii, zonă cizelată cu volute. Pastila a fost gravată cu un triunghi în care se inscrie o floare, un fel de garoafă sălbatică, stilizată, pe un fond de hașuri incizate pe porțiuni radiale (fn., aliaj de argint, Dsigiliului = 10,3/8,8mm).

11. Fragment din care s-a păstrat o parte din veriga plată, evazată, formând un scaun sigilar oval pe care a fost gravat un soldat (roman ?) înarmat cu o lance, de la care s-a păstrat numai jumătatea inferioară a corpului, respectiv picioarele, o parte din fustanelă și lancea (fn., La sigiliului=11,4).

¹ fn = fără număr de inventar.

Amprentele unor inele de tip sigilar:

1. Amprenta unui inel de tip sigilar din argint², octogonal, gravat cu imaginea unei cruci formate din patru arcuri trasate pe laturile octogonului pe un fond de hașuri (D=15,7/13,2).

2. Circular, gravat cu șase cercuri în jurul celui de al șaptelea dispus central (D=13,3/14,8).

3. În formă de suveică, gravat cu incizii care par să fie o inscripție, indescifrabilă (D=8,4/13).

4. Circulară, cu un romb gravat pe un fond de hașuri cu o cruce în mijloc. (D=11/13)

5. Octogonal, cu o cruce în mijlocu, flancat de două păsări stilizate, probabil cocostârci (D=13).

² Informațiile suplimentare le-am primit de la dl. G. Custurea sau erau înscrise pe plicul fiecărei piese.

6. Octogonal, cu o pasăre într-un cadru dreptunghiular și o inscripție împrejur, ilizibilă (D=14,4/13,4).

7. Circular, cu un motiv decorativ în cadru circular, înconjurat de o inscripție îngrijit gravat, dar indescifrabilă (D=17).

Șase dintre inelele descrise mai sus și piesa uneia dintre amprentele sigilare³ au fost lucrate dintr-un aliaj la care predomina argintul (cat. 1, 2, 4, 5, 8, 10 și primul sigiliu), patru din bronz (cat. 3, 6, 7, 9) și numai unul din cupru (cat. 11). Dintre acestea una singură dintre piese pare să aibă o cantitate mai mare de argint, respectiv un aliaj de mai bună calitate (cat. 1). Restul pieselor din argint, foarte asemănătoare cu exemplare similare descoperite la Orașul de Floci, prin aspectul coloristic al metalului, prin motivul decorativ pe care-l poartă și prin datarea lor, par să aibă aceeași compoziție a aliajului. Cele de argint care provin de la Orașul de Floci nu conțin acest metal în proporție mai mare de 60–65%, la care se adaugă cupru în proporție de circa 20–29%. Celelalte au un aliaj de cupru de circa 80–85% și în rest zinc. Aliajul din care au fost lucrate conține deci numai trei metale - argint, cupru și zinc, în diferite proporții. Așa cum am arătat cu alt prilej, s-ar putea ca piesele din aliaj cu mai mult argint să fi fost lucrate din monedele otomane din secolele XV–XVI⁴.

Ele au fost obținute prin turnarea, probabil, a mai multor piese în aceeași matriță, după care au fost gravate la cererea cumpărătorului, cu diverse motive decorative. Credem că s-a aplicat acest sistem destul de simplu pentru că nu reprezintă *piese de atelier*, sunt mai mult piese de târg, lucrate de meșteri improvizați, fără multă îndemânare.

Importanța lor rezidă din reprezentarea pe care o poartă gravată și nu ca piese de bijuterie. De aceea, ne vom referi numai la reprezentările gravate pe scaunele sigilare, la care am adăugat și amprentele sigilare care au fost prelevate de pe inele de tip sigilar. Cele mai multe simboluri nu sunt însoțite de inscripții – la 10 dintre ele, iar dintre cele cu inscripție trei sunt inele sigilare clare, adică piese funcționale create în acest scop (cat. 8, amprentele cat. 6 și 7); pe celelalte sunt fie invocați religioase, precum cele otomane (cat. 1 și 7), fie criptograme (cat. 4 și amprenta cat. 3), fie sunt probabil inscripții sugerate (cat. 9). Limba folosită pe inscripții este, turco-osmană, greacă și română, în alfabet chirilic.

³ Informația figura pe plicul amprentei sigilare.

⁴ C. Anton Manea, în *Ialomița, Studii și comunicări de istorie, arheologie, etnografie*, 3(2000), p. 98

Rolul exclusiv și sigur de *inele sigilare* este determinat de faptul că inscripția lor se desfășoară de la dreapta la stânga și a fost marcată la început de o cruce. Celelalte sunt inele *de tip sigilar* prin aspectul lor, cu scaun sigilar gravat cu un motiv decorativ, uneori și o inscripție, dar au putut fi folosite ca sigilii propriu-zise. Mai mult ca sigur că atunci când motivul decorativ cu valoare apotropaică și-a pierdut înțelesul, aceste inele au fost folosite ca inele sigilare, așa cum o dovedesc documentele.

Vom prezenta mai întâi pe cele cu inscripție turco-osmană, foarte îngrijit lucrate (mai ales cat. 1); pentru interpretarea lor am primit deslușirile domnului Eugen Nicolae⁵. Acesta a stabilit că unul dintre ele (cat. 3) are în centru aparența unei flori, dar răsturnat, așa cum îl privea purtătorul obiectului, poate fi interpretată ca inscripție a numelui profetului: *Muhammad*, în ciuda deformărilor decorative. Pe sigiliul inelului a cărui scaun sigilar are aspect de suveică gravat cu motive vegetale (cat. 1) a fost înscrisă inscripția: *Bende-i huda/ Osman*, adică: "Robul lui Dumnezeu, Osman". Autorul lecturării adaugă că "încă din epoca clasică inscripțiile cu caracter apotropaic de pe piesele artelor minore au suferit din varii motive un proces de stilizare, ajungând adesea pseudo-inscripții sau ornamente a căror semnificație inițială putea chiar să rămână necunoscută posesorilor lor". Deși s-au păstrat amprente sigilare în formă de suveică pe documente emise în Țara Românească de la începutul secolului al XVII⁶, fără un exemplar similar datat, este imposibilă fixarea în timp a acestei piese. Numai pe baza datelor arheologice ale locului, ea poate fi încadrată larg de la sfârșitul secolului XVI - lea până la începutul secolului XVIII - lea.

Dintre inelele epigrafice, cel a cărui inscripție acoperă tot scaunul sigilar pe trei rânduri (cat. 8), prezintă a doua literă ca pe un ϵ culcat care poate fi interpretat și ca un ω (*omega*), dar prezența unui ψ foarte clar ne-a făcut să fim sceptici. Inelul nu are nici un motiv ornamental în afara inscripției care este împărțită pe trei registre prin patru linii trasate adânc. Piese similare nu cunoaștem, dar amprente sigilare sunt prezente de la începutul secolului al XVII⁷. Prin forma inelului s-ar putea data tot de la sfârșitul secolului XVI; persistența unor asemenea piese în spațiul carpato-danubian ne determină să fim mai precauți și să-l datăm spre mijlocul veacului următor.

Unul dintre sigiliile inscripționate (amprente cat. 6) își găsește înrudirea cu o piesă descoperită în săpăturile arheologice de la Lerești (județul Argeș), datată la mijlocul secolului XVII. Deosebirea constă în faptul că inelul de la Lerești are sigiliul oval, iar cel de la Ester octogonal. La ambele pasărea are aripile ridicate pe spate, iar inscripția începe de la ciocul păsării unde este o cruce gravată. Tot o pasăre apare sugerată pe un alt inel fără inscripție de la Ester (cat. 6). O piesă destul de apropiată s-a descoperit la Orașul de Floci, datată larg de la sfârșitul

⁵ Scrisoarea dl. Eugen Nicolae mi-a parvenit prin bunăvoința dl. Gabriel Custurea. Țin să le mulțumesc pe această cale amândurora, mai ales primului pentru ajutorul nesperat pe care mi l-a oferit.

⁶ Pe un document din 16 septembrie 1622; Arh. Naționale, M-rea Radu Vodă, IV/19.

⁷ Inscripția a fost gravată pe un scaun sigilar în formă de suveică și figurează pe un document din 18 octombrie 1622; Arh. Naționale, M-rea Radu Vodă, XXVI/2.

secolului XVI până la mijlocul secolului XVII⁸. O altă piesă cu reprezentare aviformă este amprenta sigilară cu două păsări afrontate (amprente cat. 5). Păsările și animalele afrontate, mai ales lei sau zgribțorii, au reprezentat un simbol larg folosit în sfragistica noastră. Avem numeroase exemple de amprente în fum care au aceste simboluri, uneori foarte stilizate. De altfel pasărea a fost un simbol foarte des folosit în simbolistica românească și apare în foarte multe amprente sigilare.

Configurația scaunelor sigilare destul de uzitată în Țara Românească la sfârșitul secolului XVI a avut: fie suprafața împărțită în două – cea de sus cu o imagine, iar cea de jos cu inscripție –, fie dispusă circular în jurul unei reprezentări, de obicei animaliere. Inscripția unuia dintre inele (cat. 9) este ilizibilă, dar interesant ni s-a părut motivul decorativ superior, unde au fost reprezentate două triunghiuri incluse, pe un fond de hașuri. Sub inscripție a fost înscris un motiv decorativ de volute destul de asemănător cu cel reprezentat pe alte inele sigilare, mai ales pe verigă, și pe nasturii din secolul XVI. La această piesă am descifrat numai două litere, un *I* și un *C*, probabil.

Foarte îngrijit lucrată apare amprenta sigilară circulară care are o inscripție în exergă ilizibilă (amprente cat. 7). Desenul interior inscripției se înscrie într-un oval și reprezintă un fel de cupă al cărui picior este o cruce sau un element decorativ oriental. Deși am reușit să descifrăm înscrisul, pornind din partea ei inferioară, a reeșit: KIQFODTOUMIXOUA(?)XNΩD (?). Credem că este tot o inscripție în limba greacă al cărei înțeles nu-l cunoaștem.

Un alt sistem de ilustrare a scaunului sigilar a fost sugerarea unor inscripții, de foarte multe ori criptogramate și cu aspect de zgârieturi. Două dintre inelele noastre au astfel de reprezentare (cat.4 și amprente cat. 3). Ambele se aseamănă prin realizarea zgârieturilor cu o piesă descoperită la Orașul de Floci a cărei inscripție criptogamată reprezenta de fapt numele unuia dintre importanțele personaje legate de istoria acestui oraș, Cârștian cel Mare⁹; numele a fost aplicat, ca martor, pe un document din 15 octombrie 1605.

Dintre motivele gravate, cel mai des întâlnit la inelele anepigrafice este cel al unui romb reprezentat pe un fond de hașuri, în care au fost gravate fie o cruce fie diagonale și mediane. Acest motiv decorativ coboară cronologic în secolele XI–XIII în Ungaria¹⁰; în Serbia a circulat din secolul XI¹¹ până în secolul XVI¹². Pe teritoriul Țării Românești este întâlnit de la începutul secolului XVI până la începutul secolului XVIII. Ceea ce constituie un motiv de studiu este desfășurarea descoperirilor acestui motiv decorativ pe linia Dunării, pornind din Ungaria până în Dobrogea, pe de o parte, și dăinuirea lui un timp atât de îndelungat, pe de altă parte. Cum a putut un motiv decorativ de pe o monedă să se extindă pe un spațiu atât de extins și cum a putut să dăinuie atât de mult, reprezentând numai un

⁸ Cristina Anton Manea, *op.cit.*, p.100.

⁹ Anca Păunescu, CN, 7, p. 232-235.

¹⁰ Lovag Zsuzsa, *Folia Archaeologica*, 31, p. 225, pl. 2/1–4.

¹¹ Gordana Marjanović-Vujović, *Trnjane Serbian necropolis, (11th–13th century)*, pl. VII/5, pl. VIII/2, pl. XXVII/m.350.

¹² *Jewelry from the 15th to the 19th Century from the Belgrade National Museum Collection*, cat. 7, cat. 22.

simbol monetar. Probabil că inițial acesta a fost un simbol cu semnificații mult mai profunde care s-au pierdut în timp. Nici nu se pune problema unui motiv heraldic, motiv care nu a existat în secolul XI pentru nobilimea maghiară sau sârbă și nici pentru marea boierime a țării¹³.

Unde se găsesc asemenea inele și mai ales cui i-au aparținut? Asemenea piese au fost deținute de oameni simpli, mai ales țărani, care își sigilau actele, lucru foarte important deoarece ei nu știau să scrie, dar simțeau nevoia autentificării declarațiilor lor. O piesă aproximativ similară s-a descoperit cu ocazia săpăturilor arheologice de la Suslănești-Hobaia (județul Argeș), datată în a doua jumătate a secolului XVI¹⁴. Referindu-se la piese cu asemenea reprezentare, autorul descoperirii le considera ca "inele amulete, cu caracter mistic sau religios, cu semne magice sau cabalistice". În aceeași categorie se înscrie și o altă piesă din centrul Dobrogei (cat. 5) similară cu o altă piesă descoperită la Suslănești-Hobaia¹⁵.

O reprezentare foarte interesantă este cea la care există similitudini din secolul XIII descoperite în Serbia tot la Trnjane¹⁶ și mai târziu în secolele XV-XVI¹⁷. Despre această imagine simbolistică autorii sârbi susțin că reprezintă un ornament în formă de crucea Sf. Andrei ale cărei extremități au fost marcate cu *ochi*¹⁸; el s-a transmis pe teritoriul Țării Românești cel mai probabil în secolul XVI și devine frecvent în cursul secolului XVII, mai ales în Câmpia Dunării¹⁹, respectiv începând din zona Bucureștilor până în zona centrală a Dobrogei. Imaginea apare și pe amprente sigilare pe documente din 1681 sub semnătura lui Leca Meiută ot Buc și Mătăsești²⁰. Aceasta din urmă seamănă până la identitate cu o piesă descoperită tot la Orașul de Floci, într-un mormânt în care s-au păstrat fragmente de țesătură, 12 bumbi sferici pe stern și câte 4 pe mâini, precum și o monedă otomană din secolul XVI²¹.

În concluzie, aceste inele de tip sigilar au aparținut unor mici proprietari liberi, pentru că au fost realizate din aliaje de metal neprețios și pentru că pe pastila metalică a piesei au fost gravate motive apotropaice, nu elemente heraldice. Într-adevăr, după întoarcerea din Transilvania, în timpul lui Alexandru al II-lea, dar mai ales în timpul lui Mihnea al II-lea, marea boierime venise cu inele sigilare din metale prețioase gravate cu elemente heraldice dispuse pe un fel de scut (de tip elvețian), inscripționate cu numele lor și, eventual, a funcției pe

¹³ Nu ne-am propus o analiză heraldică deoarece nici inelele sigilare boierești nu aveau asemenea simboluri. Un motiv heraldic reprezintă o familie ca emblemă, este transmis din tată în fiu, deci nu poate face obiectul analizei noastre.

¹⁴ Dinu V. Rosetti (BMI), 1972, 2, pl. 5/6.

¹⁵ *Ibidem*, pl. 5/16.

¹⁶ *Tranjane*, p. 92, fig. 203, planșa VIII, fig. 2.

¹⁷ *Jewelry*, cat. 1.

¹⁸ *Tranjane*, p. 167.

¹⁹ Câte unul descoperit la Cătălui-Căscioarele, jud Ilfov (G. Cantacuzino, G. Trohani, în *Cerc.Arh.*, 3(1979), fig. 25/6) Văcărești-București (Cristian Țico, CAB, 3(1981), fig. 4/7), Comana jud. Ilfov (Lia Milencovici Bărtăna, BMI. 2(1973), fig. 9 și Orașul de Floci (C. Anton Manea, Ialomița, 3(2000), p.101, fig. 17).

²⁰ Arhivele Naționale, Fond Moșia Harbor, DL. VIII/1.

²¹ C. Anton Manea, *op. cit.*, p. 101.

care o aveau în Sfatul domnesc. Pentru micii proprietari, țărani liberi sau mici boieri de țară, inelele aveau un rol protector, o semnificație apotropaică. Altfel, nu s-ar explica prezența acestor inele în morminte de copii în care s-au pus și monede, care aveau semnificația antică a plății trecerii pe celălalt tărâm. Ceea ce rămâne criptic este reprezentarea grafică care a dăinuit peste cinci secole. Există două posibilități: fie că asemenea reprezentări au existat și în Țara Românească încă din secolele XI-XIII, încă nedescoperite, fie că ele au venit prin filiera sârbească. În această ultimă situație aș face o supoziție, și anume că ele au venit cu meșteri din Serbia în secolele XV-XVI²². Aceste reprezentări au fost aplicate ca amprente sigilare de autentificare numai atunci când semnificația lor apotropaică s-a pierdut.

MEDIEVAL SEAL RINGS FROM CENTRAL DOBROUJA

(17th – 18th cent.)

Abstract

There are presented 11 ring of sealing type and sealing mark find out in central territory of Dobrogea, Ester town around. They are of silver, bronze and copper.

Images engraved on them were testified in the 11–13 century in Hungary and Serbia, in the 15-16 century in Serbia and in 16-17 century in Wallachia and Dobrogea, a province of Romania placed under the ottoman sovereignty in that time.

Initially, perhaps, a great part of these images of these rings had an spiritualist/mystical character but this sense were lost and then they were used as sealing rings and this is proved by the sealing of the documents of the time.

²² Credința creștină considera prelucrarea metalelor cu foc ca o îndeletnicire necreștină de aceea în Țara Românească locuitorii nu se ocupau cu asemenea meșteșuguri și probabil nici cei sârbi, poate alții din această regiune. La noi numai țiganii erau fierari sau argintari.